

суперечливі відносини із зовнішніми для нього вимогами держави. Держава ж наполягає на тому, щоб прояви індивідуальної свободи не виходили за межі суспільної необхідності.

Держава не може існувати без твердої влади і законів, що стримують енергію людей та їхні пристрасті, якщо вони набувають небезпечної спрямованості. У зв'язку з цим К. Поппер писав про парадокс свободи, коли свобода у вигляді відсутності будь-якого контролю, що її обмежує, призводить до значного її обмеження [9]. Разом з тим, особистість не терпить примусу. Ви-

ходом із суперечності, що в даному разі виникає, має бути право як стримуючий механізм і для держави, і для індивіда.

Таким чином, для реальності свободи недостатньо, щоб людина знала, що вона вільна, вона мусить чітко уявляти ту міру свободи, яка є оптимальною в цивілізованій спільноті. Не можна виключати можливість зловживання індивідом особистими правами і свободами, що тягне за собою порушення прав інших осіб. Це обумовлює необхідність юридичного визначення точних меж індивідуальної свободи.

1. Див.: Поппер Карл Раймонд. Открытое общество и его враги.- Т. I. Чары Платона / Пер. с англ. / Под ред. В. Н. Садовского.- М., 1992.- С. 149.
2. Див.: Бачинин В. А. Морально-правовая философия.- Харьков, 2000.- С. 198, 204.
3. ЛоккД. Избранные философские произведения.- М., 1960.- С. 24.
4. Кант И. Сочинения: В 6 т.- Т. 4.- Ч. 2. - М, 1965.- С. 147.
5. Див.: Козловски П. Общество и государство. Неизбежный дуализм / Пер. с нем.- М., 1998.- С. 215.
6. Цит. за: Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. История политической думки / Пер. з англ.- К., 1997.- С. 571; Див. також: Нерсесянц В. С. Гегель.- М., 1979.- С. 50.
7. Див.: Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Вказ. праця.-С. 619, 621.
8. Там само.- С. 621.
9. Див.: Поппер К. Р. Вказ. праця.- С. 328; Бачинин В. А. Вказ. праця.- С. 203.

V. Tymoshenko

THE STATE AS A GUARANTEE OF HUMAN FREEDOM

The author substantiates the role of a state as a guarantee of human freedom, analyzes different definitions of freedom, ways and methods of provision freedom in history of political and legal doctrine. The structure of freedom is also researched in this article.

УДК 366.542

Ханик-Посполітак Р. Ю.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ ТА ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено порівняльному аналізу правового регулювання захисту прав споживачів в Україні та ЄС. У статті описана система нормативно-правових актів в Україні та ЄС, які стосуються захисту прав споживачів, у першу чергу, за своєю ієрархією.

15 березня - всесвітній день захисту прав споживачів. Це свято відзначається також і в Україні, і в Європейському Союзі (далі - ЄС), оскільки турбота про людину є невід'ємною і важливою складовою політики як ЄС, так і України.

Захист прав споживачів відбувається через низку нормативно-правових актів, яких налічується більше сотні як в ЄС, так і в Україні. Ці акти вибудовані в певну ієрархічну систему та є взаємопов'язаними між собою.

Правове регулювання захисту прав споживачів в ЄС

Сфера захисту прав споживачів є важливою складовою усієї політики Європейського Союзу. Ця політика спрямована на захист конкретних інтересів споживачів, які відіграють важливу економічну та політичну роль у суспільстві. Надаючи їм певну кількість фундаментальних прав, держави-члени розробили політику, спрямовану на зменшення нерівності між споживачами та виробниками і продавцями продукції, усунення недобросовісної конкуренції, підвищення рівня безпеки та здоров'я, а також на поліпшення стандартів життя в цілому.

Однак, як і будь-яка інша сфера, політика захисту прав споживачів базується на певному правовому регулюванні, причому регулюванні, як уже було зазначено вище, достатньо ієрархічному.

Як відомо, джерела права Європейського Співтовариства у своїй ієрархії поділяється на:

1. Джерела первинного права (базисні);
2. Джерела вторинного права (похідні).

Європейське Співтовариство як складова Європейського Союзу створене та функціонує на основі установчих договорів. Ці договори були вироблені в результаті співробітництва між державами-засновниками, підписані належним чином, ратифіковані кожною державою. Основна особливість установчих договорів полягає в тому, що вони безпосередньо породжують права й обов'язки для всіх суб'єктів. Правові норми, закріплені в установчих договорах, утворюють свого роду конституційну основу - фундаментальну базу діяльності Співтовариств зокрема та ЄС у цілому. Норми установчих договорів у своїй сукупності отримали назву первинного права. Норми первинного права встановлюють цілі, принципи і завдання ЄС, їх юрисдикцію, порядок формування і функціонування інститутів, умови членства. Установчі договори визначають параметри права ЄС, його особливості і порядок застосування.

На базі первинного права формуються норми вторинного права. Його утворюють ті правові норми, які видаються як юридично обов'язкові приписи інститутами ЄС і регулюють відносини між суб'єктами права ЄС. Вони є обов'язковими для фізичних та юридичних осіб держав-членів. Саме вони забезпечують реальне функціонування європейських співтовариств, інститутів ЄС, досягнення цілей і вирішення завдань, що поставлені перед ними. Вторинне право - це

основний масив норм європейського права. Основні риси: верховенство відносно національного права, пряма дія, інтегрованість у національне право і забезпечене юрисдикційним захистом через Суд ЄС. Хоча первинне право теж має такі риси, проте норми вторинного права не повинні суперечити нормам первинного права.

Що ж до захисту прав споживачів, то відповідні правові норми містяться як у джерелах первинного, так і вторинного права.

Основним положенням для всієї бази правового регулювання захисту прав споживачів у ЄС є положення ст. 153 Договору про заснування ЄС, яку називають статтею «мінімальний характер». Це означає, що відбувається мінімальна гармонізація сфери захисту прав споживачів на рівні ЄС, а держави-члени мають право встановлювати жорсткіші норми, які б створювали вищий рівень захисту прав споживачів порівняно з ЄС.

У статті 153 передбачено, що «для відстоювання інтересів споживачів та забезпечення високого рівня їх захисту, Співтовариство робить свій внесок у захист здоров'я, безпеки та економічних інтересів споживачів так само, як і в забезпечення їхнього права на інформацію, освіту та самоорганізацію з метою захисту своїх інтересів».

Дана стаття вказує на необхідність звернення уваги на права споживачів при визначенні та здійсненні політики Європейського Співтовариства в усіх сферах. У п.2 ст.153 зазначено: «вимоги захисту прав споживачів беруться до уваги при визначенні та здійсненні політики і діяльності Співтовариства в інших сферах». З цією метою Співтовариство має докладати максимальних зусиль для досягнення цілей, зазначених у п. 1 ст. 153, через: «(а) заходи, прийняті відповідно до ст. 95 у контексті завершення формування внутрішнього ринку; (б) заходи, які підтримують, доповнюють і забезпечують моніторинг політики, здійснюваної державами-членами» (п. 3 ст. 153).

Однак тут слід зазначити, що Договір про заснування ЄС не дає уточнень щодо проведення необхідних заходів, у ньому тільки вказується, що для держав-членів залишається відкритим вирішення того, чи підтримувати заходи, встановлені Співтовариством, чи впроваджувати суворі заходи щодо захисту прав споживачів відносно заходів, передбачених Співтовариством, але ці заходи повинні узгоджуватися з положеннями Договору про заснування ЄС (п. 5 ст. 153):

«Заходи, прийняті відповідно Радою ЄС, не повинні заважати будь-якій державі-члену підтримувати чи вводити суворіші заходи захисту. Такі заходи повинні узгоджуватися з положеннями цього Договору» [1].

Отже, ст. 153 Договору про заснування ЄС створила конституційну основу для розвитку нового права ЄС, нової політики Співтовариства, яка, з одного боку, є незалежною в процесі гармонізації, а з іншого - взаємозв'язаною з іншими процесами інтеграції в ЄС. Саме ця стаття є підставою для прийняття відповідних актів вторинного законодавства Співтовариства, передбачених у ст. 249 Договору про заснування ЄС, тобто регламентів, директив, рішень, висновків.

Саме через нормативні акти вторинного законодавства, в першу чергу через директиви, захист прав споживачів отримав своє регулювання. У здійсненні гармонізації законодавства на рівні Вторинного законодавства в сфері захисту прав споживачів на підставі ст. 95 Договору про заснування ЄС застосовується так звана формула мінімальної гармонізації, про що говорилося вище.

Але, незважаючи на це, масив актів вторинного законодавства у цій сфері є дуже потужним, різноманітним і великим за кількістю.

Увесь цей масив законодавства щодо захисту прав споживачів поділяють на певні групи (блоки) відповідно до основних прав споживачів, визначених ще в 1975 р. в Програмі дій щодо політики спільноти у сфері захисту прав споживачів [2], зокрема:

1. Захист економічних інтересів споживачів;
2. Охорона здоров'я та безпека споживачів;
3. Інформування, навчання та представництво споживачів.

Ці групи, в свою чергу, також ділять на кілька підгруп. Наприклад, законодавство про захист особистих прав споживачів поділяють на: законодавство про захист здоров'я споживачів; законодавство про безпеку продукції; законодавство про якість товарів та послуг.

Ось тільки деякі основні акти ЄС у сфері захисту прав споживачів:

Директива 84/450 від 19.09.84 р. про апроксимацію законів, постанов та адміністративних актів держав-членів стосовно фальшивої реклами;

Директива 85/374 від 25.07.85 р. про апроксимацію законів, постанов та адміністративних актів держав-членів стосовно відповідальності за дефектну продукцію;

Директива 87/102 від 22.12.87 р. про апрок-

симацію законів, постанов та адміністративних актів держав-членів стосовно споживчого кредиту;

Директива 88/378 від 3.05.88 р. про апроксимацію законів держав-членів щодо безпеки дитячих іграшок;

Директива 93/13 від 5.04.93 р. про нечесні умови в контрактах зі споживачами;

Директива 98/6 від 16.12.98 р. про захист прав споживачів при встановленні цін на товари, що пропонуються споживачам (щодо вказання цін);

Директива 2001/95 від 3.12.01 р. (нова редакція Директиви 92/59) про загальну безпеку продуктів та ін.

Слід зазначити, що на рівні актів ЄС відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів не закріплюється, а вирішення цього питання належить до компетенції держав-членів. Саме в національному законодавстві мають бути передбачені санкції за порушення цього законодавства.

Кілька слів слід сказати й про ті акти, які хоч не мають юридичної сили, проте помітно впливають на формування політики ЄС у сфері захисту прав споживачів у цілому та на подальшу розробку актів у цьому секторі зокрема. Це так звані Зелені та Білі книги, які є свого роду програмними документами, де аналізується стан сфери за попередні роки (досягнення та проблеми) та прописується бачення (стратегія) з боку Комісії ЄС розвитку того чи іншого напрямку політики ЄС у майбутньому. Такі книги є і стосовно політики ЄС у сфері захисту прав споживачів. Остання з них - Зелена книга про захист прав споживачів у Європейському Союзі від 2 жовтня 2001 р.

Ще з точки зору майбутньої стратегії ЄС щодо захисту прав споживачів важливою є Резолюція Ради від 2 грудня 2002 р. «Про стратегію Спільноти щодо політики захисту прав споживачів на 2002-2006 рр.», де зазначається: «Споживачі разом з бізнесом відіграють ключову роль у розвитку внутрішнього ринку... тому законодавство Спільноти повинно забезпечити високий рівень захисту прав споживачів» [3].

І останнє, на що хотілося б звернути увагу, це те, що захист прав споживачів у ЄС не втрачає своєї ваги, а навпаки, набуває ще більшого значення, оскільки його віднесено до фундаментальних прав Союзу, що закріплено в проекті Європейської Конституції від 18.07.2003 р., де в статті 11-38 зазначено, що «політика Союзу

повинна забезпечувати високий рівень захисту прав споживачів» [4].

Правове регулювання захисту прав споживачів в Україні

Захист прав споживачів в Україні забезпечується ч. 3 ст. 42 та ст. 50 Конституції України, чим підкреслюється важливість цієї сфери. Ч. 3 ст. 42 Конституції, яка має пряму дію, зазначає, що «Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів». У ст. 50 Конституції України зазначається, що «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена». Отже, як і в ЄС, в Україні захист прав споживачів віднесено до найважливіших сфер державної політики.

Подальше забезпечення цих норм Конституції України відбувається уже в Кодексах і Законах України та в підзаконних нормативно-правових актах. В Україні, на відміну від ЄС, законодавство не передбачає поділу захисту прав споживачів на блоки чи групи. Це не можна вважати недоліком чи позитивом, оскільки такий поділ відбувається тільки на рівні ЄС, а в державах-членах він теж відсутній.

Загальні положення про захист прав споживачів містяться в новій редакції Цивільного кодексу України. Цивільний кодекс України (далі – ЦК) містить мінімальний набір правил захисту прав споживачів, оскільки прописує договірні питання та відповідальність за їх неналежне виконання тощо. Тобто хоча в Кодексі безпосередньо і не вживається термін «споживач», однак, регулюючи ті чи інші питання, він усе одно так чи інакше стосується споживачів. У деяких статтях ЦК (наприклад, ч. 3 ст. 698 ЦК – договір роздрібної купівлі-продажу або ч. 3 ст. 865 ЦК – договір побутового підряду) говориться, що у разі нерегулювання відносин цим Кодексом застосовується законодавство про захист прав споживачів, чим ніби опосередковано визнається, що норми Цивільного кодексу регулюють захист прав споживачів.

Господарський кодекс України також містить статтю з одним дуже загальним положенням про

захист прав споживачів (ст. 39), яка повторює ст. 3 Закону України «Про захист прав споживачів».

Важливим актом у сфері захисту прав споживачів є Закон України «Про захист прав споживачів» у редакції 1991 р. (з подальшими відповідними змінами). Закон регулює загальні та конкретні питання: поняття «споживач»; безпеку товарів; права споживачів; інформування споживачів; судовий захист, об'єднання в громадські організації споживачів тощо, тобто норми Закону слугують тій самій меті, що закладена в ст.153 Договору про заснування ЄС. Поняття «споживач» за своєю суттю теж відповідає поняттю, яке використовується в праві ЄС.

Закон України «Про захист прав споживачів» є загальним у масиві законодавства в цій сфері, саме тому питання захисту прав споживачів передбачено в інших законах та підзаконних актах. Інші акти мають пряме або опосередковане відношення до сфери захисту прав споживачів.

Ось тільки деякі найважливіші українські нормативно-правові акти, які так чи інакше мають стосунки до захисту прав споживачів:

- 1) Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини»;
- 2) Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції»;
- 3) Закони України «Про рекламу» і «Про захист від недобросовісної конкуренції»;
- 4) Закон України «Про туризм» (у новій редакції 2003 р.);
- 5) Постанова Кабінету Міністрів України «Про реалізацію окремих положень Закону України "Про захист прав споживачів"» № 215 від 2 березня 1994 р. та № 172 від 19 квітня 1994 р.;
- 6) Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок зняття з виробництва та експлуатації, вилучення з реалізації, повернення від споживачів недопустимо небезпечної продукції» № 291 від 25 жовтня 1991 р. та ін.

Санкції за порушення прав споживачів передбачені у Законі України «Про захист прав споживачів» (ст. 23), Кодексі про адміністративні правопорушення та Кримінальному кодексі України. Зокрема, в останньому акті є аж дві статті (ст. 225 та 227 КК) з цього приводу, однак у суді ще не розглядалося жодної такої справи.

Принципи державної політики у сфері захисту прав споживачів та конкретні заходи, які мають уживати державні органи щодо цих питань, пе-

редбачено в Указі Президента України «Про Програму захисту прав споживачів на 2003-2005 роки» № 1148/2002 від 11 грудня 2002 р. Цей Указ також містить положення про наближення законодавства України до законодавства Євросоюзу в цій сфері.

Висновок. Усі дії, заходи та документи ЄС, прийняті в рамках сфери захисту прав споживачів, свідчать про важливу роль цієї сфери не як окремої відірваної від інших напрямків діяльності ЄС, а як складової всіх напрямків діяль-

ності ЄС, яка теж сприятиме досягненню мети Співтовариства - створенню спільного ринку.

Що ж до України, то нормативно-правові акти в сфері захисту прав споживачів є теж узгодженими та послідовними.

Стосовно місця сфери захисту прав споживачів як державної політики, то в Україні та ЄС вона має дуже важливе значення, оскільки стосується кожної людини. І за своєю ієрархією нормативно-правові акти в цій сфері, можна сказати, в Україні та ЄС теж збігаються.

1. Європейський Союз. Консолідовані договори. - К., Видео «Port-Royal», 1999.- С. 130.
2. OJ 1975C92/1.
3. [http://europa.eu.int/eur-lex/en/lif/ind/en_analytical](http://europa.eu.int/eur-lex/en/lif/ind/en_analytical_index_15.html)

- index_15.html
4. <http://european-convention.eu.int/docs/Treaty/cv00850.en03.pdf>

R. *Khanyk-Pospolitik*

LEGAL REGULATION OF CONSUMER PROTECTION IN UKRAINE AND THE EU: COMPARATIVE ANALYSIS

The article is devoted to the comparative analysis of legal regulation of consumer protection in Ukraine and the EU. In particular, the system of legal acts in Ukraine and the EU which are related to consumer protection is analysed in the article according to the hierarchy of these acts.

УДК 347.97/.99(477)

Хорошковська Д. Ю. (Радиш Д. Ю.)

РОЛЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ПРАВА УКРАЇНИ

Стаття присвячена актуальній на сьогодні проблемі - визначення місця і ролі судової практики в правовій системі України взагалі і в системі джерел права зокрема.

У процесі розбудови незалежної правової держави українські вчені та законодавці звертаються до досвіду правових систем розвинутих демократичних країн у пошуку ефективних форм правотворчої діяльності. На жаль, законодавець не встигає за звавим розвитком суспільних відносин у перехідний період, у якому перебуває наша молода держава. Багатоманітність суспільних відносин та розвиток демократичних підвалин нашого суспільства привели до підви-

щення самостійності і значення ролі суду в правовій системі України. Судова практика на сьогодні - постачальник адекватної інформації щодо необхідності вдосконалення українського законодавства та прогресивних напрямків у правотворчій і правозастосовчій діяльності. Таким чином, актуальним стає питання про визначення ролі судової практики в правовій системі України та статусу актів органів судової влади в системі джерел права.